

Filip Fetko

POPIS ĽUBOVNIANSKEHO PODHRADIA NA MAPE MAJORA BOTSHECKA Z KONCA 18. STOROČIA

Výstavba Ľubovnianskeho hradu sa datuje do prvého decénia 14. storočia.¹ Od počiatku 14. do 20. storočia prešiel hrad niekoľkými stavebnými úpravami. Gojdič s Timkovou delia jeho stavebný vývoj na šesť etáp:

1. na začiatku 14. storočia,
2. v 15. storočí,
3. od prvej polovice 16. storočia,
4. od druhej polovice 16. storočia,
5. zo začiatku 19. storočia a
6. v období 20. storočia.²

Podľa tohto delenia existuje z konca 4. etapy podrobný nákres hradu a jeho podhradía majora **Botschecka**, ktorý kreslil **Franz von Paulletti**³ v roku 1773⁴.

Nákres sa dá zaradiť do celého radu informatívnych materiálov, ktoré po ukončení Spišského starostovstva dali vyhotoviť uhorskí panovníci.⁵ Vzácné na vyhotovení von Paullettiho nákresu je, že zachytáva aj situáciu pod hradom, kde majere a hospodárske objekty existovali už na počiatku novoveku⁶ a, ako uvádza M. Timková vo svojej štúdií

¹ Števík, Miroslav: *K dejinám hradu Ľubovňa a Starej Ľubovne*, [In:] Števík, Miroslav; Timková, Michaela: *Dejiny hradu Ľubovňa*, Stará Ľubovňa, 2005, s. 5 – 121, s. 15.

² Gojdič, Ivan; Timková, Michaela; Zvedelová, Kristína: *Hrad Ľubovňa – stavebný vývoj horného hradu*, [In:] *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2006*, Trnava, 2007, s. 99 – 111, s. 100 – 109.

³ Mapa majora Botschecka, Archív Ľubovnianskeho múzea (ďalej len ALM).

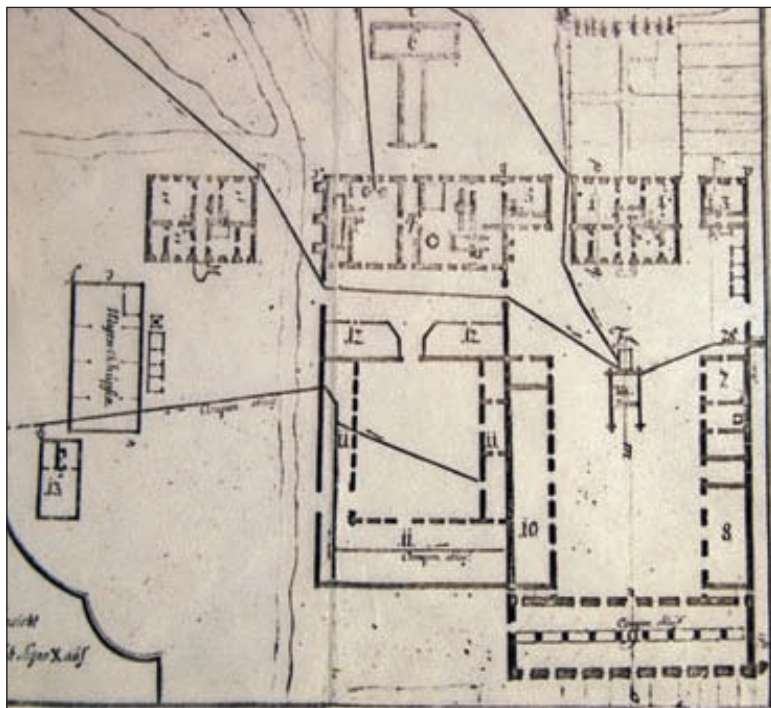
⁴ Gojdič; Timková; Zvedelová: *Hrad Ľubovňa*, s. 105.

⁵ Najväčším projektom tohto obdobia bolo tzv. Prvé vojenské mapovanie (1769 – 1785), v ktorom boli zmapované všetky habsburské krajiny, vrátane Slovenska. Zálohované územie bolo zmapované podrobnejšie (1 : 14 400) ako zvyšok severných stolíc Uhorska (1 : 28 800), pretože: „Vrátenie poľského zálohu v 70. rokoch 18. storočia malo pre habsburskú monarchiu a Uhorsko zvlášť veľký zahranično-politický a medzinárodný význam, lebo z geopolitického hľadiska sa po niekoľkých storočiach zavŕšil geopolitický vývoj Spiša na jeho severnej hranici.“, porov. Klein, Bohuš: *Pramenná hodnota Prvého vojenského mapovania pre historickú geografiu Spiša (a Podolínce) v 2. polovici 18. storočia*, [In:] Števík, Miroslav: *K dejinám Podolínce a novovekého Spiša*, Stará Ľubovňa, 2006, s. 89 – 102, s. 91.

⁶ V počtovej knihe Spišského starostovstva z polovice 16. storočia sa napríklad uvádzajú stále výdavky na platy starostu a úradníkov, ale aj majerských zamestnancov. Pozri: Radziszewska, Júlia: *Počty Spišského starostovstva z rokov 1554 – 1556 a 1563 – 1565*, [In:] Marsina, Richard: *Spišské mestá v stredoveku*, Košice, 1974, s. 89 – 90, s. 89.

k architektúre hradu, v období zakreslenia Botscheckovej mapy boli vo svojom rozkvetu.⁷

Potreba podrobnejšej štúdie na základe spomínanej mapy o stave a fungovaní podhradia vyplýva z jeho funkcie. Podhradie bolo v 18. storočí sídlom administrátora – správcu Spišského starostovstva,⁸ druhého najvplyvnejšieho muža zálohu, ktorému správu nad Ľubovnianskym (a Podolínskym) panstvom a 13 spišskými mestami zveroval majiteľ tohto panstva.⁹ Správcovi starostovstva bol okrem iného podriadený aj hospodársky správca (*administrator in oeconomicus*), ktorému podliehal pokladník panstva.¹⁰

Príloha č.1: Detail pôdorysu hospodárskych budov na mape majora Botscheka (fot. Pavol Sás)

⁷ Timková, Michaela: *Stavebný vývoj hradu Ľubovňa*, [In:] Števík, Miroslav; Timková, Michaela: *Dejiny hradu Ľubovňa*, Stará Ľubovňa, 2005, s. 122 – 133, s. 132. Autorka sa na základe tej istej mapy venuje podhradiu na stranách 131 – 132.

⁸ Mapa majora Botscheka, ALM.

⁹ *Administrátor* vystupuje ako najvyšší úradník (po samotnom držiteľovi titulu spišský starosta) až v druhej polovici 18. storočia. Pre dobrý prehľad jednotlivých starostov a organizačnej štruktúry ich podriadených úradníkov porov.: Kurtyka, Janusz: *Starostwo spiskie (1412 – 1469/70)*, [In:] Gładkiewicz, Ryszard – Homza, Martin: *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*, Levoča/Wrocław, 2003, s. 487 – 533, s. 521 – 532.

¹⁰ Chalupecký, Ivan: *Inventár spišského starostovstva z roku 1758*, [In:] *Z minulosti Spiša III – IV*, 1995/96, s. 81– 88, s. 81.

Popis majerov a hospodárskych objektov je vlastne druhou časťou popisu plánu. Plán totiž obsahuje pôdorys hradu aj podhradja. Výnimočné na Botscheckovom pláne je, že stavby podhradja sú okrem ich pôdorysného zakreslenia v okolí vysvetliviek nakreslené aj profilovane.¹¹ Tým máme presnú predstavu, ako podhradie po ukončení poľského zálohu vyzeralo. Podľa znázorneného plánu môžeme podhradie rozdeliť na:

- a) obytné budovy s úradným charakterom *Economia*,
- b) hospodárstvo pod zámkom *Wirtschafts Gebäude*,
- c) hospodárske budovy juhozápadne pod hradným kopcom, ktorých profilové znázornenie už von Paulleti nezakreslil.

Samotný popis začína v pravom dolnom rohu nadpisom „Pokračovanie vysvetlenia“ a pokračuje: T: „schody alebo schodisko prekryté z dôvodu prístupu na stredný zámok“. Táto časť je posledným riadkom k popisu hradu na pláne, ktorý bol vyhotovený v ľavom dolnom rohu.¹²

Až v nasledujúcich riadkoch sa autor plánu venuje práve objektu nášho záujmu: *Die an den Schloß – Berg befindliche Economia oder Wirtschafts Gebäude betreffend*,¹³ teda opisu „týkajúceho sa hospodárstva alebo hospodárskych budov na hradnom kopci“.

Popis začína:

- No: 1. des gewesten Administrator Wohnung, welcher über die Herrschaft LUBLOW und deren 13 Zipser Städte bestet. Ich war nebst dessen keller SubSig g.
2. des zweyten Beamten Quartier
 3. der Cassier mit der bey sich habenden Cassa.
 4. das Brauhaus mit allen darzú gehörigen Einrichtung.

V preklade teda:

1. bývalého správcu byt, ktorý držal moc nad panstvom LUBLOW a 13 spišskými mestami. Ja som bol vedľa jeho pivnice označené pod g¹⁴
2. ubytovanie druhého úradníka,¹⁵
3. vyberač peňazí, ktorý má pri sebe kasu,
4. pivovar so všetkou k tomu patriacou výbavou.

Obsahovo prvá časť končí číslom

5. des Braurs Wohnung nebst darzu gehörigen Köller Sub No: 6.

Príloha č. 2: Bočný prierez hlavnej budovy, v ktorej bol ubytovaný administrátor Spišského starostovstva a major Botscheck pri mapovaní hradného panstva v Starej Ľubovni (fot. Pavol Sás)

¹¹ Pozri obrázkovú prílohu č. 2 – 4.

¹² Mapa majora Botschecka, ALM.

¹³ Mapa majora Botschecka, ALM, náčrt a popis je zobrazený v prílohe č. 1.

¹⁴ Pozri prílohu č. 2.

¹⁵ Zrejme je myslený administrátorovi podliehajúci *Administrator in oeconomicus* spomenutý hore.

V preklade:

5. *Byt pivovarníka vedľa k nemu prislúchajúcej pivnice pod číslom 6¹⁶* čím je vlastne opísaný komplex predných budov kaštieľa pod hradom,¹⁷ ktorý po prechode niekoľkými úpravami stojí dodnes.

Pred samotnou budovou správcu Ľubovnianskeho panstva zakreslil von Paulletti štvorcový priestor s chodníkom v tvare kríža a osadenými stromami, ktorý definuje M. Timková ako okrasnú záhradu.¹⁸ Z osôb, ktoré mali na starosť správu *Königliche Starostie Zips*¹⁹/*Starostie Scepusiensis*²⁰, teda Spišské starostovstvo, bývali v podhradí všetci významní funkcionári, až na samotného majiteľa panstva, ktorý býval v ranobaro-kovom paláci pri vnútornom hradbovom múre²¹, postavenom už v roku 1642 Stanislavom Lubomirským.²²

Predná časť budov podhradia plnila funkciu administratívnych a ubytovacích objektov pre vyšších funkcionárov Spišského starostovstva. Podhradie však slúžilo i k inému účelu. Typickou funkciou hradov bolo zásobovanie hradného panstva a posádky. Pre splnenie tejto úlohy bol za prednou časťou celého komplexu umiestnený rozsiahly hospodársky dvor, zameraný predovšetkým na chov domestikovaných úžitkových zvierat s rozvinutým kanalizačným systémom.

Príloha č. 3: Frontálny pohľad na administratívne budovy

Zľava: budova pokladníka, byt správcu Spišského starostovstva, byt pivovarníka, pivovar, ďalej byt druhého úradníka. Drevené budovy označené ako e, f, g nie sú napojené na komplex murovaných budov, ale sú z dreva a stoja za sebou. Najprv e, f – vozovňa. Malé písané g označuje budovu hostinca a predajňu mäsa, ktorá stojí oddelene za budovou vozovne (fot. Pavol Sás)

¹⁶ Mapa majora Botscheka, AEM.

¹⁷ Pozri prílohu č. 3.

¹⁸ Timková: *Stavebný vývoj*, s. 132.

¹⁹ Podľa dokumentu „Pro Memoria“ z novembra 1754 v ŠA Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Stredoveké dokumenty k dejinám Spišského zálohu 1412 – 1772, kr. č. 3, foto inv. č. 123, 624c – 629c.

²⁰ Podľa listu Petra Nikolasa, baróna von Gartenberga, administrátora Spišského starostovstva, z marca roku 1761 v ŠA Levoča, pobočka Stará Ľubovňa, Stredoveké dokumenty k dejinám Spišského zálohu 1412 – 1772, kr. č. 3, foto inv. č. 123, 669c – 672c.

²¹ Prvá časť Botscheckovej mapy sa venuje samotnému hradu, kde sa pod bodom D uvádza „Das Abstieg Quartier der Herrn dieser Herrschaft“, čiže „Sídlo majiteľov tohto panstva“. Mapa majora Botscheka, AEM.

²² Pre text na pamätnej tabuli s potvrdzujúcim nápisom porov. napr.: Chalupecký, Ivan; Smetana, Marcel: *Hrad Ľubovňa*, Martin, 1987, s. 42.

Legenda v pravom rohu mapy približuje opisom hospodárske časti za obytnými budovami²³, začínajúc číslom:

7. des Mayers Quartier.

Preklad:

7. ubytovanie majera.

Nasleduje:

8. Wagen Schupfen, an welcher eine kleine Stallung. 9. die Überwölbte Kühe Stallung, auf so Stuck, da oberhalb das Cretarium in zwey Etagen in Profil.n.o.

10. Extra Stallung dan Sub. No: 11 vor die Kälber.

12. aber das Borsten – Vieh oder Schwein gemäst wird aus Holz gezimert.

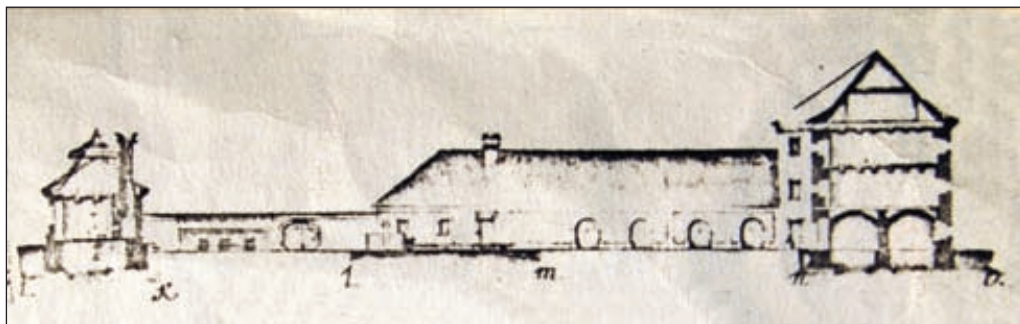
13. das Wirts – Haus, neben welchen ein Wagen – Schupfen, in welcher etwelche Pferd stehen und in kleinen Verschlag die Fleisch Banck, alles von wohlgezimerten Holz erbauet, dessen Ansicht aus neben stehenden Profils Aufris zu entnehmen.

Preklad:

8. vozovňa s malou stajňou, pri ktorej je pod 9. zastrešená maštal' na pilieroch, pretože pod ňou je odtok, zakreslená v dvoch poschodiach na profile pod n.o.²⁴,

10. oddelená stajňa, potom pod číslom 11. takisto pre jahňatá,

12. ale už, kde je vykrmovaný bravčový dobytok alebo ošípané, je pozbíjaná z dreva. 13. hostinec, vedľa ktorého je vozovňa, v ktorej stoja kone a malá komôrka na predaj mäsa, všetko vyrobené z kvalitne opracovaného dreva, pohľad naň je možný z profilovaného náčrtu.²⁵

Príloha č. 4: Bočný pohľad na pravé krídlo komplexu hospodárskych budov

Zľava: Pokladník s kasou, múr s bránou a odtokom, ubytovanie majera, vozovňa s malou stajňou.

Na záver priečný prierez stajní, pod ktorými sa nachádzala kloaka (fot. Pavol Sás)

Ako je vyššie uvedené, k legende popisujúcej podhradie patrí aj popis hospodárskych budov na juhozápadnom úpätí hradného kopca, ktorých detailné profilové zakreslenie von Paulletti už nevyhotovil, ale obsahoval v ňom taktiež vzácne informácie o hospodárskej činnosti hradného panstva.²⁶

²³ Mapa majora Botschecka, AEM.

²⁴ Pozri prílohu č. 4.

²⁵ Pozri prílohu č. 3.

²⁶ Mapa majora Botschecka, AEM.

Popis pokračuje:

14. *des Unterverwalters Quartier*

15. *das Brandwein – Haus, nebst eines Aufsehers Quartier in gut bemauerten Bau befindlich.*

16. *Thon Offen nebst eines Aufseher Quartier, in welchen ein Wasser – Kront zur Frucht Waschung befindlich.*

17. *Mast Ochsenhaltung*

18. *des Röhr Meisters Wohnung von Holtz erbauet nebst anstehend überwölbter Keller.*

19. *bebruckter Weeg um bey Marastiger Zeit darauf zu passieren*

20. *die Getreid-Behältnús in Garten nebst deren abgetheilten Drosch Plätze.*

21. *zwey Brün, welche zwar Gemauert, gut fundiert jedoch das Wasser zu keinen Genuss verwendet wird, dagegen der Sub. No: 22. allein zum Gebruach befindlich, desgleichen zeugt neben Administrators Keller Sub:No: 23. ein unbrauchbaren Brün, in dieser Rücksicht des nöthigen Wassers seynd die kühnholzerne Röhrn an Fuss des Vestungs-Bergs ut No: 24. in allerforderlichen Wirtschafts Gebäude wie die Pfeile anzeügen, gelget worden, dessen unbrauchbarer Abfluss Sub. No: 25. vorstellig mahet.*

26. *umfängen punctirte Linie dem Freyen Platz worauf ein Proviant Magazin nöthigen fahl plasiret werden künfte.*

Teda:

14. *ubytovanie vicesprávcu,*²⁷

15. *pálenica vedľa ubytovania dozorcú v riadne murovanej stavbe.*

16. *Hlinená pec vedľa príbytku dozorcú, v ktorom sa nachádza záchytká s vodou na umývanie plodín.*

17. *Výkrm volov*

18. *byt majstra, ktorý sa stará o rúry, postavený z dreva, vedľa stojí klenutá pivnica.*

19. *premostená cesta k prechodu za nepriaznivého počasia.*

20. *snopy popri oddelených bojiskách na mlátenie obilia*

21. *dve studne, ktoré sú síce murované a upevnené, ale s vodou nevhodnou k úžitku, naopak tá, pod číslom 22. je určená pre spotrebu, to isté platí aj pre nepoužiteľnú studňu vedľa pivnice administrátora označenú ako 23, z dôvodu potreby vody boli na úpätí hradného kopca postavené nápadité drevené rúry pod číslom 24. vedúce do všetkých hospodárskych budov, ako to označujú šípky, ktorých nezužitkovaný odtok predstavuje 25.*

26. *bodkovaná línia po obvode vyznačuje voľný priestor, na ktorom by v prípade potreby mohol byť umiestnený sklad proviantu.*²⁸

Na záver treba skonštatovať, že von Paulletiho nákres je vzácnym detailným svedectvom o dôležitej funkcii Lubovnianskeho podhradia. Okrem rušného hospodárskeho života v podobe pivovaru, liehovaru a hostinca fungovala pod hradom aj pestrá poľnohospodárska prevádzka s veľmi vyvinutým kanalizačným systémom. Podhradie však pred koncom 18. storočia nebolo len „potravínovou komorou“ pre hrad, ale plnilo aj dôstojnú funkciu pôsobiska významných funkcionárov Spišského starostovstva. Cennosť popisu dopĺňajú najstaršie nám známe detailné zobrazenia budov pod hradom Lubovňa.

²⁷ Myslený je vicesprávca pre tento hospodársky dvor.

²⁸ Pozri prílohu č. 5.

Príloha č. 5: Detail pôdorysu hospodárskych budov na juhozápadnom úpätí hradného kopca
(fot. Pavol Sás)

Pramene:

Primárne:

1. Mapa majora Botschecka z roku 1773, Archív Lubovnianskeho múzea
2. „Pro Memoria“ z novembra 1754 v ŠA Levoča, pobočka Stará Lubovňa, *Stredoveké dokumenty k dejinám Spišského zálohu 1412 – 1772*, kr. č. 3, foto inv. č. 123, 624c – 629c.
3. List Petra Nikolasa, baróna von Gartenberga, administrátora Spišského starostovstva, z marca roku 1761 v ŠA Levoča, pobočka Stará Lubovňa, *Stredoveké dokumenty k dejinám Spišského zálohu 1412 – 1772*, kr. č. 3, foto inv. č. 123, 669c – 672c.

Sekundárne:

1. Chalupecký, Ivan; Smetana, Marcel: *Hrad Lubovňa*, Martin, 1987.
2. Chalupecký, Ivan: *Inventár spišského starostovstva z roku 1758*, [In:] *Z minulosti Spiša III – IV*, 1995/96, s. 81 – 88.
3. Gojdič, Ivan; Timková, Michaela; Zvedelová, Kristína: *Hrad Lubovňa – stavebný vývoj horného hradu*, [In:] *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2006*, Trnava, 2007, s. 99 – 111.
4. Klein, Bohuš: *Pramenná hodnota Prvého vojenského mapovania pre historickú geografiu Spiša*

(a Podolíňa) v 2. polovici 18. storočia, [In:] Števík, Miroslav: *K dejinám Podolíňa a novovekého Spiša*, Stará Lubovňa, 2006, s. 89 – 102.

5. Kurtyka, Janusz: *Starostwo spiskie (1412 – 1469/70)*, [In:] Gładkiewicz, Ryszard – Homza, Martin: *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*, Levoča/Wrocław, 2003, s. 487 – 533.

6. Radziszewska, Júlia: *Počty Spišského starostovstva z rokov 1554 – 1556 a 1563 – 1565*, [In:] Marsina, Richard: *Spišské mestá v stredoveku*, Košice, 1974, s. 89 – 90.

7. Števík, Miroslav: *K dejinám hradu Lubovňa a Starej Lubovne*, [In:] Števík, Miroslav; Timková, Michaela: *Dejiny hradu Lubovňa*, Stará Lubovňa, 2005, s. 5 – 121.

8. Timková, Michaela: *Stavebný vývoj hradu Lubovňa*, [In:] Števík, Miroslav; Timková, Michaela: *Dejiny hradu Lubovňa*, Stará Lubovňa, 2005, s. 122 – 133.

Od redakcji:

Mgr filozofii Filip Fetko pracuje jako historyk w Muzeum w Starej Lubowli.

Príloha č. 6: Hrad Lubovňa a podhradie v polovici 19. storočia (archív Lubovnianskeho múzea)